

internationales literaturfestival berlin

EEN VERHAAL VOOR EUROPA.

Wat voor kinder- en jeugdliteratuur heeft Europa nodig?

PANORAMA

- 03 AZOUZ BEGAG**
Een nieuw europa
- 05 CHEN JIANGHONG**
Prentenboeken als
cultuurdragers
- 06 MARIANA CHIESA MATEOS**
Boeken bouwen bruggen
- 08 IWONA CHMIELEWSKA**
Vergeet-mij-niet
- 10 GABRIELA CICHOWSKA**
Slow books
- 11 TENDAI HUCHU**
De eerste liefde
- 12 ADAM JAROMIR**
Mooi zonder woorden
- 13 GERALD JATZEK**
Hey diddle diddle: over de
moderniteit van de
kinderpoëzie
- 16 JAN DE LEEUW**
Een experimentele dans
- 17 URI ORLEV**
Boeken – geschenken voor
het leven
- 20 MARIA PAPAYANNI**
Een zandkorrel in europa
- 23 MARIA PARR**
Kinderen hebben verhalen
nodig
- 24 IVA PROCHÁZKOVÁ**
Dromen kunnen grenzen
overschrijden
- 26 JANNE TELLER**
Voor het goede in ons
- 28 ROBERT PAUL WESTON**
De actualiteit van de
klassieker »Momo« van
Michael Ende
- 30 FLOORTJE ZWIGTMAN**
Neem ze serieus!

AZOUZ BEGAG EEN NIEUW EUROPA

Al meer dan 20 jaar schrijf ik voor kinderen en jongeren. Bij mijn boekpresentaties of lezingen vind ik het erg belangrijk om jonge mensen te ontmoeten met een migrantenachtergrond. Toen ik gisteren bij een lezing in het Haus der Berliner Festspiele voor een zaal met 800 scholieren stond, heb ik Engels, Frans, Duits, Turks en Arabisch gepraat, om jongeren van verschillende nationaliteiten rechtstreeks aan te kunnen spreken. De Turkse jongeren zagen mij als een islamitische schrijver, de jongeren met een donkere huid vonden mij een Afrikaanse auteur en de jongeren die hier in het kader van hun Franse lessen waren, beschouwden me als een Franse schrijver.

Ik vind het altijd jammer als er uitsluitend tweetalige schoolklassen naar mijn lezingen komen. Voor mij is het belangrijk dat er ook klassen zijn waarvan de leerlingen alleen hun moedertaal spreken. Tegen hen zeg ik altijd: »Het is geen probleem als jullie geen Frans kennen. Het is genoeg als jullie je eigen taal spreken, ik kan jullie toch wel verstaan, en jullie mij«. Bij elke lezing is de inhoud van het verhaal het belangrijkste, en niet de taal waarin het wordt verteld. En wat zich via de taal niet laat communiceren, wordt via de emoties overgebracht. Op die manier ontstaat er een band tussen mij en de scholieren. Na zo'n lezing komen ze vaak naar me toe en zeggen dan in hun moedertaal dat ze weliswaar geen Frans kennen, maar toch elk woord hebben begrepen.

Ik ben me ervan bewust dat veel jonge mensen niet graag lezen en conventionele voordrachten vervelend vinden. Daarom probeer ik om tijdens mijn lezingen een tovenaar te zijn. »Wees niet bang!« zeg ik. »Ik ben geen schrijver, ik ben een tovenaar. Speel met me mee, dan speel ik ook met jullie mee«.

Bij de lezing van gisteren in het Haus der Berliner Festspiele heb ik iets over mijn ouders verteld. Ze waren allebei analfabeet en spraken geen Frans. Op een dag kwam ik uit school. Mijn vader, die dus niet lezen kon, hield voor het eerst een boek vast. »Azouz, kom even hier«, zei hij, en met dat boek in zijn hand vroeg hij: »Wat is dit?« »Een boek«, zei ik. »Nee«, antwoordde hij. »Jawel, papa. Dat is een boek«, drong ik aan. »Nee, Azouz«, kwam het antwoord. Mijn vader wilde me een filosofisch idee uitleggen. »Papa, ik begrijp niet wat je bedoelt«. Hij sloeg het boek in het midden open, maakte er een fladderende beweging mee en zei: »Denk eens na, jongen. Wat is dit?« »Een vliegend boek«, reageerde ik. Hij schudde zijn hoofd. Eindelijk had ik de oplossing. »Een vogel!« »Ja, mijn zoon. Dat klopt«. Mijn vader, een analfabeet die geen woord Frans kende, legde me uit dat een boek je de

mogelijkheid geeft om in een vogel te veranderen. Een vogel die zijn ellende achter zich kan laten om vrij te zijn. Mijn vader legde uit dat literatuur je vrijheid geeft. En ook ik ben vrij geworden door literatuur.

Mijn vader stierf arm, en als analfabeet, maar dankzij hem ontdekte ik de waarde van boeken toen ik pas zes jaar oud was. Literatuur, en het vermogen om haar te begrijpen, vormt de sleutel tot integratie. Niet alleen ouders, maar ook leraren hebben als taak om dit te onderwijzen. Zij kunnen het plezier van lezen overdragen op jonge mensen en zo ambassadeurs van het lezen worden. Het beetpakken, bezitten en lezen van een boek kan het leven van een scholier voor altijd veranderen. En leraren zijn bij uitstek in een positie om deze prachtige functie van boeken over te dragen.

Maar wat is het verband tussen Europa en literatuur voor kinderen en jongeren? Europa bestaat voor mij niet. Voor mij bestaan natiestaten zoals Groot-Brittannië, Tsjechië of Frankrijk. Ook bestaat er naar mijn mening niet één Europese kinder- en jeugdliteratuur. Er is kinder- en jeugdliteratuur uit Groot-Brittannië, Tsjechië, Frankrijk en andere landen. Ook bestaan er geen Europese jongeren. Er bestaan jongeren uit Groot-Brittannië, Tsjechië of Frankrijk. Elk land heeft zijn eigen taal, zijn eigen cultuur. Naties hebben nog steeds een grote invloed op onze identiteit, en die nationale identiteiten vormen bij elkaar de rijkdom van wat wij Europa noemen.

Europa, dat is ook de verscheidenheid aan schrijvers uit de verschillende landen. Uitgeverijen en vertalers, die deze rijkdom voor veel mensen toegankelijk maken, zijn van groot belang om een Europees gevoel van saamhorigheid te laten ontstaan. Europa heeft een literaire verantwoordelijkheid om deze verscheidenheid te benadrukken en zichtbaar te maken. De jonge mensen in Duitsland, hier op het Internationale Literatuurfestival van Berlijn, hebben de tijd van de Berlijnse Muur niet meegemaakt. Zij vormen een nieuwe generatie in het nieuwe Europa. Nu is de tijd gekomen om dat nieuwe Europa op te bouwen, ook het Europa van een nieuwe kinder- en jeugdliteratuur. Ik weet dat het moeilijk is, maar het is de verantwoordelijkheid van ouders, leraren, uitgevers, vertalers en organisaties als het Internationale Literatuurfestival van Berlijn om deze nieuwe Europese kinder- en jeugdliteratuur te bevorderen.

[Samengesteld door Christoph Peter, gebaseerd op discussiebijdragen van Azouz Begag, in het kader van een openbare paneldiscussie over het onderwerp »Een verhaal voor Europa – wat voor kinder- en jeugdliteratuur heeft Europa nodig?« op 15-09-2012 op het Internationale Literatuurfestival Berlijn.]

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

CHEN JIANGHONG PRENTENBOEKEN ALS CULTUURDRAGERS

We leven in de consumptiemaatschappij van de moderne tijd en het is absoluut noodzakelijk dat we begrijpen dat lezen voor ons de toekomst ontsluit en ons helpt bij het behouden van onze cultuur.

We weten dat we de fantasie en creativiteit van kinderen stimuleren als we ze al vroeg goede boeken laten lezen. Mooi vormgegeven prentenboeken helpen onze kinderen om de weg van het beeld naar het woord te betreden en de cognitieve structuren te ontwikkelen die ze nodig hebben om de echte wereld te begrijpen.

Het goede oude prentenboek groeit met ons mee en blijft ons plezier geven. Levenslang. Het is tijdloos. Het veroudert nooit.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

MARIANA CHIESA MATEOS BOEKEN BOUWEN BRUGGEN

Ik hou van boeken die niet eenduidig kinder- of jeugdboeken zijn, maar bij een veel breder genre horen: boeken voor iedereen. Ook hou ik erg van boeken waarin het de schrijvers meer om het verhaal gaat dat ze willen vertellen, dan om wie het precies zal lezen. De vraag voor welke doelgroep een boek is, komt vooral voort uit de belangen van de uitgeefindustrie met haar categoriseringsdrang en economische benadering.

Ik vind zo veel schrijvers ontzettend belangrijk, dat het niet juist zou zijn om er slechts één te vermelden, en anderen niet, temeer daar er gelukkig altijd prachtige, essentiële boeken zullen zijn die ik nog niet heb gelezen, en misschien ook nooit zal lezen, en als gevolg daarvan ook nooit zal kunnen aanbevelen.

In de jaren waarin de basis werd gelegd voor mijn toekomstige beslissingen over mijn leven gaven mijn moeder en mijn oma mij boeken die zij zelf ooit hadden gelezen. Met deze boeken lieten ze me deelgenoot worden van hun eigen kindertijd en gaven zij mij hun nalatenschap door.

Een denkbeeldige driehoek van belangrijke Europese werken bestaat uit [in de volgorde waarin ik ze las]: De kleine zeemeermin van Hans Christian Andersen, De kleine prins van Antoine de Saint-Exupéry en Het achterhuis van Anne Frank.

Tijdens de militaire dictatuur in Argentinië waren sommige liedjes en boeken verboden. Complete oplagen van boeken werden in beslag genomen om die titels volledig uit de roulatie te halen.

Het achterhuis van Anne Frank las ik in de relatieve veiligheid van mijn kamer, terwijl 's avonds de sirenes klonken die het begin van het uitgaansverbod markeerden. Later waren er schoten te horen, en geschreeuw en gehuil. Ik was nog jong genoeg om niet geraakt te worden door bepaalde dingen die de volwassenen nog niet hadden uitgelegd. En oud genoeg om langzamerhand het een en ander te begrijpen. Ik was precies even oud als Anne Frank toen ze haar dagboek begon.

En een paar jaar later begon ik er zelf één.

Ik had een enorme behoefte om bepaalde dingen te weten te komen en terwijl ik Het achterhuis las, begon ik antwoorden te vinden en nieuwe vragen te stellen. Vragen over een wereld die alles behalve vriendelijk was, en er moest dan ook iets gebeuren om haar te veranderen. Maar vooral werd door het lezen van Het achterhuis een brug geslagen naar die andere mensen, die qua tijd en plaats zo ver weg waren. Als ik las was het net alsof Anne Frank tegen me praatte. Hier en nu. En ze sprak ook echt tot mij. En ik wilde

haar vriendin zijn en haar op mijn kamer verbergen, waar niemand haar zou zoeken. Want het was net alsof Anne bij mij om de hoek woonde.

Tot op een nacht de schoten erg dichtbij kwamen. Ze kwamen uit het huis op de hoek. En niemand kon meer slapen, niemand ging de deur uit. Dat was ons ook verboden. Door het leger en de politie. De volgende ochtend was er niemand meer in dat geschonden huis. Wie weet, dacht ik, misschien woonde Anne/Ana daar. Die ochtend heerste er ontzetting, woede en machteloosheid. En ik voelde dat ik geen kind meer was. En sindsdien zijn de woorden subversiviteit, terreur, ondergronds en repressie één geworden in mijn hoofd.

Soms stel ik me Europa voor als een lieve oude vrouw met de eerste tekenen van dementie: vergeetachtig en een beetje verloren. Ze herkent zichzelf niet meer in andere mensen, is bang voor vreemden en vreest dat men haar iets wil afnemen ...

Een toekomstige samenleving kan en mag niet zonder herinneringen worden opgebouwd. Zonder herinnering keert het verleden terug en bedreigt het ons met nieuwe vormen van discriminatie en rassenhaat.

Het is mooi als verhalen goed aflopen, maar ze moeten ons vooral de weg wijzen naar menslievendheid, naar bruggen van tolerantie, naar het pad van respect en het venster van blijdschap, met de zin voor avontuur, de fantasie en de kennis, zoals je die in de mooiste boeken kunt vinden, die gelezen, bekeken en verwezenlijkt kunnen worden.

Zulke boeken vind ik noodzakelijk.

Boeken die instaan voor vrijheid, voor gerechtigheid, voor tolerantie en voor de liefde in haar meest uiteenlopende gedaantes, liefde voor andere mensen en voor de aarde en de oceanen, die ons in leven houden.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

IWONA CHMIELEWSKA VERGEET-MIJ-NIET

Blumkas Tagebuch [Het dagboek van Blumka] lijkt op het eerste gezicht eenvoudige lectuur, maar de lezer wordt wel in staat gesteld om de inhoud aan te vullen en verder te ontwikkelen. Omdat iedereen de variabelen in deze gelaagde constructie van woord en beeld moest kunnen invullen, vond ik een welhaast wiskundige precisie noodzakelijk bij het ontwerp van het boek.

Is Blumka een historische figuur of pure fictie? Ook dat is niet met honderd procent zekerheid te zeggen. De oorlog en de tijd hebben veel sporen uitgewist. Uit de talloze teksten die Janusz Korczak achterliet, en de herinneringen van zijn pupillen en vrienden, heb ik een uitsnede gereconstrueerd van zijn onherroepelijk verloren wereld. Feiten werden vermengd met gebeurtenissen die waarschijnlijk hebben plaatsgevonden en de realiteit werd verbonden met de dromen en wensen die boven het weeshuis Dom Sierot zweefden. Ik maakte gebruik van het privilege dat een auteur heeft, en heb Korczak en zijn kinderen op mijn eigen manier beschreven. Daarbij deed ik mijn best om de door mijzelf vastgestelde grenzen niet te overschrijden, wat ook noodzakelijk was gezien de »wetten« van het prentenboek alsook de moeilijke thematiek. De korte, kernachtige zinnen van mijn heldin moesten door de afbeeldingen worden aangevuld en verder ontwikkeld, afbeeldingen die ons vaak meer zeggen en dramatischer zijn dan de woorden.

In het tweede deel van het boek zijn de pagina's ontworpen aan de hand van een schema dat de helderheid van de boodschap moet dienen. De opvoedkundige principes die Korczak in zijn teksten formuleerde worden hier door een kind weergegeven. De wijze en nog steeds actuele ideeën over een liefdevolle omgang met kinderen van deze grote humanist klinken door als een soort Tien Geboden, die men steeds opnieuw kan opzeggen. De portretten van Korczak zijn gebaseerd op de weinige foto's die van hem bewaard zijn gebleven. Zijn jas, die in de herinneringen aan de kinderarts steeds weer opduikt, heb ik een glanzend blauw meegegeven. Heeft deze kleur iets te maken met het vergeet-mij-nietje, de inkt, het heelal en het absolute? De interpretatie wordt overgelaten aan de kijker. Welke rol speelt de machtige, aan het einde ontwortelde boom? Hoe moet de »Duitse les« die in september begint worden geïnterpreteerd? Waarom heeft de zeester zes armen en de witte lelie die de kleine Pola ten hemel draagt evenveel bloemblaadjes?

Het eerste deel van Blumkas Tagebuch beschrijft de wereld van de kinderen die in het Dom Sierot wonen, met zijn regels, feestdagen en spelletjes die de

kinderarts voor ze verzon. Op een van de kinderen ben ik bijzonder gesteld: de kleine Kiesel. Een dergelijke jongen, die kooltjes in zijn po droeg, heeft echt bestaan. Net als Stasiek, een voorbeeldige en behulpzame scholier, die op een keer een rondvlucht boven Warschau van de kinderarts kreeg. De kinderen hadden allemaal hun eigen laatje, waar niemand anders ongevraagd in mocht kijken. Om te zorgen dat ze later goed met geld zouden kunnen omgaan, kregen ze de kans om in een van de werkplaatsen van Dom Sierot wat zakgeld te verdienen. Tot op het laatst werd Korczak vergezeld door mevrouw Stefa, die het Dom Sierot in de 30 jaar van zijn bestaan samen met hem zou leiden. De historische waarheid wordt hier en daar weliswaar met enige fictie verweven, maar zij komt wel steeds tot uitdrukking in de illustraties en de talrijke metaforen en symbolen. De gelinieerde, vergeelde pagina's van het dagboek, waarin Blumka haar belevenissen kan vastleggen, worden zelf afbeeldingen. Deze en andere verbleekte, versleten materialen waarmee ik mijn collages maakte, had ik gedurende een aantal maanden verzameld. Het zijn authentieke fragmenten en stukken uit oude schriften, kranten, kaften, verpakkingen en stoffen waarmee ooit koffers werden bekleed. Ook heb ik nauwgezet foto's van voor de oorlog verzameld die me hielpen bij de weergave van details op het gebied van kleding, haardracht en andere realia. Steeds weer keerde ik terug naar de verhalen van de kinderen uit Dom Sierot en dan probeerde ik hun gedachten en dromen te raden.

Blumka, »bloemetje«, leidt ons rond door deze wereld. Ze schreef haar dagboek in een eenvoudige, kinderlijke taal, maar sneed zeer belangrijke onderwerpen aan. Hiertoe was zij gemachtigd door de kinderarts, toen hij het kind op hetzelfde niveau als de volwassenen plaatste. Op een van de afbeeldingen geeft ze echte, gedroogde vergeet-mij-nietjes water, die op die manier in het boek tot leven komen. Opdat wij niet vergeten. De stalen punt van haar vulpen verandert aan het einde in de jad, een zilveren aanwijspunt die in de synagoge wordt gebruikt om bij het lezen de Heilige Schrift niet aan te raken. Ik roer niet aan wat er later gebeurde. Ik kan het niet. Maar ik ben blij dat ik de gelukkige, maar in veel opzichten ook moeilijke vooroorlogse tijden van het Dom Sierot in herinnering heb mogen roepen. Want in een boek kun je de gelukkige kinderen verder laten schommelen, net zoals je de kersen voor altijd daar kunt laten waar ze zijn: aan de oren van de glimlachende kinderarts.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

GABRIELA CICHOWSKA SLOW BOOKS

Ergens in Sydney: een kleine jongen wordt wakker, ontbijt en gaat met zijn ouders boodschappen doen bij de supermarkt in de buurt. Ondertussen heeft in een dorp in Marokko een leeftijdgenoot zijn ochtendrituelen afgewerkt. Samen met zijn familie bereidt hij zich voor om naar de bazaar te gaan, waar het leven bruist. Op het eerste gezicht hebben de twee werelden uit dit boek niets met elkaar te maken. Maar geleidelijk merken we dat ze niet zonder samenhang naast elkaar bestaan, maar juist in elkaar doordringen.

Mirror, dat zijn twee boeken in één. Door het Australische verhaal bladeren we van rechts naar links en door het Marokkaanse andersom. Een boek als brug, waarmee de jonge lezer kan zien hoe mensen van over de hele wereld op elkaar lijken in hun behoeften en wensen. Ongeacht de kleur van hun reisdocument willen ze dat hun familie en vrienden van ze houden, en tegelijk willen ze deel uitmaken van een grotere familie, namelijk de samenleving.

Natuurlijk kun je een boek dat zo veel diepgang heeft, dat zo intelligent en virtuoos wordt verteld [met meesterlijke collages die de meest uiteenlopende materialen met elkaar verbinden: zand, aarde, klei, verf, planten, papier, stof, wol, blik en plastic] niet even snel maken. Zelf noemt Jeannie Baker haar boeken »slow books«. Ze ontstaan organisch. Langzaam en laag voor laag rijpen ze, net als een onregelmatig gevormde appel, onafhankelijk van de ambities van de tuinman. Mirror is zonder twijfel een smaakvolle en voedzame vrucht die het op eettafels over de hele wereld zou moeten redden, niet alleen in de multiculturele samenlevingen van Europa.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

TENDAI HUCHU DE EERSTE LIEFDE

Ray Bradbury is dit jaar overleden. Hij werd 91 en het leek alsof hij nooit helemaal volwassen was geworden. In elk geval niet voor zijn fans. Zijn werk is jong en fris. Het is een groot genoegen om zijn boeken te lezen. Ik zou de jeugd van Europa zijn klassieker *Fahrenheit 451* van harte willen aanbevelen, want deze roman is in elk opzicht magisch. Het is een prachtig verhaal dat zijn lezers meevoert naar een andere wereld, door elkaar schudt, boeit en ademloos achterlaat. Toch is het een dystopie. In een niet al te ver verwijderde toekomst worden de boeken verbrand door de brandweer, want dat is iets wat je in wezen van »brandweermannen« verwacht. Of niet soms? De hoofdfiguur, Guy Montag, is brandweerman. Hij gaat de huizen van de mensen binnen en verbrandt boeken. De wetten in zijn universum schrijven dat voor, en Guy Montag is een gezagsgetrouwe burger. Wie het boek leest, begrijpt hoe willekeurig de door mensen gemaakte wetten zijn, gaat aan alles twijfelen en wordt daardoor een beter mens. Bradbury leert ons wat uiteindelijk telt: het geweten, in een wereld die is doortrokken van vooroordelen, dogmatiek, haat en chaos. Geen ander boek provoceert en stimuleert zijn lezers zozeer om de dingen eens anders te bekijken. Het lezen van *Fahrenheit 451*, het genot van dit poëtische proza, is net als de eerste kus, de eerste grote liefde. Daarna is niets meer wat het ooit was. Wie dit boek leest, zal voor altijd verliefd zijn op literatuur.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

ADAM JAROMIR MOOI ZONDER WOORDEN

Op het nachtkastje, op boekenplanken en op tafels: boeken die nooit zijn gelezen, om allerlei redenen, maar altijd met een slecht geweten dat lijkt neer te dalen in de vorm van een steeds dikker wordende laag stof.

En dus maakte mijn hart een vreugdesprongetje toen ik in een boekwinkel dit boek ontdekte. Dit keer wist ik het zeker. Ik zou het van de eerste tot de laatste pagina verslinden. En ik vergiste me niet.

Kleuren van de dag – een boek dat helemaal geen tekst heeft en deze toch genereert. Een kleine leporello-galerie met 168 brutale, bonte afbeeldingen die als een koraalslang dwars door mijn kamer kronkelen, hier en daar zilverkleurig fonkelen en af en toe »geperforeerd« zijn. Ze geven mij een nieuwe, frisse kijk op mijn leven. Ik ga op de grond liggen, kijk naar de afbeeldingen, en erdoorheen, en merk pas als het te laat is dat dit mooie reptiel mij vakkundig omsingeld heeft, en dat ik in een labrynt zit met in het midden een kater die op mij loert, met rode snorharen ...

»Ik kies de kleuren al naargelang het effect van hun kleurtoon, hun individuele klank. Maandag groen, dinsdag blauw, woensdag oranje, donderdag roze, vrijdag kaneelkleurig, zaterdag is bruin en zondag heeft gele oren. Zo stelde ik me dat voor toen ik tien was. Ik verbaasde me dat niemand anders de kleuren van de dag kende«, schrijft Květa Pacovská over dit kleine wonderwerk.

Vandaag is het zaterdag. Ik heb me voorgenomen om eindelijk de woning op te ruimen en stof af te nemen. Ik weet niet zeker of deze dag überhaupt een kleur heeft. Ik pak Květa's boek, ga op de grond liggen ...

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

GERALD JATZEK HEY DIDDLE DIDDLE: OVER DE MODERNITEIT VAN DE KINDERPOËZIE

1.

In het begin was het woord, en het werd gesproken. Met de uitvinding van het schrift kreeg het een slechte reputatie. Mensen die konden schrijven, keken neer op hen die alleen nog spraken en bedachten de begrippen die deze verhouding verstevigden: schrijftaal en spreektaal, algemeen beschaafde taal en dialect.

2.

Op drie literaire terreinen leven de orale tradities nog steeds voort: de kinderroëzie, het chanson en het volkstheater. Alle drie worden ze door de poortwachters van de literatuur met wantrouwen bekeken. Ze gelden als achterhaald en artistiek tweederangs. Daaraan konden ook Lewis Carroll, Bob Dylan en Dario Fo niets veranderen. De critici, die in toenemende mate waarde hechten aan hun academische reputatie, hebben dit oordeel overgenomen. Volkstoneel hoort bij de folklore en chansons worden lomp afgeraffeld door de popredacteur. En de zeldzame besprekingen van kindergedichten gaan hoofdzakelijk over didactische en pedagogische aspecten.

3.

Wat je niet onderhoudt, raakt in verval. In overeenstemming hiermee verschijnen massaal prentenboeken met links uitgelijnde regels, die alleen maar gedichten worden genoemd omdat er aan het einde van die regels paarsgewijs gelijksoortige lettergrepen opduiken. Naast en onder de vaak uitgebreide illustraties struikelen mislukte metaforen die sowieso niet aansluiten op het beeld. Deze boeken worden dankzij hun grafische vormgeving verkocht en lokken nog meer lyrische gruwelen uit.

4.

In het begin was het woord, gesproken en ook gezongen, ritmisch en melodisch vormgegeven door technieken als rijm en couplet, herhaling en contrast, zodat het vanuit het geheugen oproepbaar zou zijn om te worden doorgegeven.

Meer dan een millennium lang hebben talloze generaties hun houding tegenover de natuur en de samenleving in epische gedichten, odes, ballades en liederen vastgelegd, maar ook veranderd. Terwijl de betrekkelijk jonge schriftelijke vastlegging de teksten fixeert [wat absoluut noodzakelijk is voor wetenschappelijke teksten en wetboeken], behoren varianten en bewerkingen [waaronder parodieën] tot het wezen van de orale literatuur.

Als voorbeeld kunnen de Britse nursery rhymes dienen, die weliswaar al in 1744 werden gebundeld en uitgegeven, maar tot op de dag van vandaag vooral worden overgedragen middels declameren, voorlezen of zingen.

De reden voor het succes hiervan is duidelijk: gedichten als Hey diddle diddle en I knew an old lady who swallowed a fly openen een wereld van »on-zin«, waarin de klank zegeviert over de logica. Een vrijplaats waarin alle starre regels zijn opgeheven en de fantasie de vrije loop krijgt.

5.

Net als de literatuur gaan ook kinderen met de werkelijkheid aan de haal. Iemand die ze een verhaal vertelt, moet er rekening mee houden dat ze veranderingen van de handeling eisen, personen elimineren of juist er in willen voegen.

In de groep passen ze liedjes en aftelrijmpjes aan. Ze veranderen namen, plaatsen en eigenschappen. Alleen, en diep verzonken in hun spel, kruipen ze in de huid van de personages, betreden ze fantastische landschappen en zweven ze op melodieën met binnensmonds gezongen variaties. In beide gevallen is het doel om een tekst aan te passen aan de eigen leefomstandigheden, totdat hij als waarachtig wordt ervaren.

6.

De computer heeft het literaire werk beroofd van zijn definitieve karakter. Het is veranderbaar geworden. Digitaal opgeslagen teksten kunnen niet alleen naar believen worden bewerkt, maar zijn tevens slechts een muisklik verwijderd van hun multimediale inzet. Als beeld, geluid, film en het geschreven woord worden gesampled, gefilterd en opnieuw worden gecombineerd, hebben we een spel dat nog nooit eerder mogelijk was. Het ideale uitgangspunt hiervoor is, weinig verrassend, de orale literatuur, die al interactief was lang voordat de eerste mediawetenschapper op aarde rondliep.

7.

Het boek is nog steeds de belangrijkste drager van de literatuur, en zal dat waarschijnlijk nog wel een tijdje blijven. Daarom moet men op zoek gaan naar teksten die geschikt zijn voor mondelinge voordracht, en niet naar afgelegene dalen trekken om herders en herderinnen af te luisteren [hoewel dat beslist zijn eigen aantrekkingskracht heeft]. Een bezoek aan de bibliotheek is voldoende. Tenslotte liggen daar de gedichten van Edward Lear, Federico García Lorca, Christian Morgenstern en Ernst Jandl in gedrukte vorm.

8.

Bij dit als voorbeeld genoemde viertal is alles te vinden wat je de kinderen van Europa zou toewensen: poëzie die uit de meervoudige, met elkaar verweven tradities van het continent is ontstaan, poëzie die creatief met

vormen speelt, die het knuppelvers en de ghazel, de haiku en het rondo gebruikt en verandert. Poëzie die met taal beelden creëert waarin de lezer wordt gezogen om ze met eigen ervaringen te vullen.

Daar hebben we meer van nodig, als we het terrein tenminste niet willen overlaten aan de lopende bandrijmelaars van de warenhuisprentenboeken.

9.

Hoe dit bereikt moet worden, weet ik niet. Een Europees festival van kinderpoëzie zou een eerste aanzet zijn. Maar nog veel belangrijker zou een ontmoetingsplaats zijn waar de teksten worden vertaald, hertaald, getoonzet en gedramatiseerd. Auteurs zouden hun werkwijzen bespreken, muzikanten zouden de melodieën volgen van de talen van het continent en wetenschappers en critici zouden de esthetische en inhoudelijke veelheid van kinderpoëzie leren kennen.

10.

Waarom dit belangrijk is? Wie weet dat de taal kan worden veranderd, probeert dat misschien ook met de wereld.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

JAN DE LEEUW EEN EXPERIMENTELE DANS

Een boek dat in 1982 werd geschreven, maar naar mijn mening nog niets van zijn betekenis heeft verloren; een boek dat experimenteel is, maar desondanks ongelofelijk lezenswaardig, actueel en universeel; een boek dat laat zien hoe intelligent, ongewoon en tegelijk hartverscheurend jeugdboeken kunnen zijn: Je moet dansen op mijn graf, van Aidan Chambers. Ik denk dat vrouwen- en homorechten in de nabije toekomst de lakmoesproef van onze samenleving zullen zijn, omdat dan de spanning tussen enerzijds persoonlijke vrijheid en acceptatie, en anderzijds religie en het respect voor verschillende culturen grijpbaar wordt. Een spanning niet alleen tussen Europa en de wereld, maar ook een spanning binnen Europa zelf. Maar afgezien van de politieke thema's is Je moet dansen op mijn graf gewoon een bewonderenswaardig boek over de liefde.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

URI ORLEV BOEKEN – GESCHENKEN VOOR HET LEVEN

Neem nou Harry Potter ... Is dat de literatuur die Europa nodig heeft? Zo ja, hoe zit het dan met al die andere belangrijke werken die toch nog steeds door lezers in de meest uiteenlopende leeftijdsgroepen worden gelezen? De meeste hiervan vallen echter niet in de categorie bestsellers. En als de vraag met »nee« wordt beantwoord, waarom is dit boek dan in zo veel landen zo ongelofelijk goed verkocht? Wat een geluk dat dit boek werd geschreven, want veel jongeren zijn daarna ook weer boeken zonder tovenaars gaan lezen!

Ik herinner me hoe ik als kind las. De thema's die werden behandeld in die boeken interesseerden me aanvankelijk totaal niet. Als een boek me iets deed, als ik het spannend vond, las ik het desnoods onder de deken verder met een zaklantaarn nadat mijn moeder het licht had uitgedaan. Het boek boorde zich in mijn hart. Later, toen ik ouder werd, kwam er plotseling een thema bij, zoals de slavernij in Amerika. Opeens herinnerde ik me De hut van oom Tom.

Als ik naga welke van mijn eigen boeken ook in andere landen succesvol zijn, denk ik dat het thema inderdaad een bepaalde betekenis heeft. Ik heb een boek geschreven dat al dertig jaar bestaat, dat wil zeggen: een hele generatie. Het heet Het eiland in de Vogelstraat, een robinsonade die in de tijd van de Shoah speelt. Overigens was tot mijn verbijstering de eerste prijs die dit boek kreeg de Edgar Allen Poe Award van 1985 voor misdaadliteratuur! En ik maar denken dat ik een boek had geschreven over een jongen in de tijd van de Shoah.

Eén van mijn boeken bevat gedichten voor kinderen. Het gaat over een eenzame grootmoeder die besluit om een hele omgeving voor zichzelf te breien, inclusief twee kleinkinderen. Maar dan krijgt ze te maken met de problemen die daaruit voortkomen. De leraren weigeren om de kinderen toe te laten op school. Het ministerie van Opvoeding keurt deze beslissing goed omdat de kinderen maar »een paar draden en een paar gaten« zijn. Gebreide kinderen laat je niet toe, je geeft ze geen les, je voedt ze niet op.

Toen ik op een literatuurfestival in Mexico was, kwam er een leraar met inheemse gelaatstrekken op me af die me bedankte voor dit boek. Hij zei: »De kinderen in onze Indiaanse dorpen identificeren zich enorm met de gebreide kinderen, omdat ook zij anders zijn en uitgesloten worden.« Toch had ik gewoon een verhaal voor kinderen geschreven. Dat bewijst dat het de lezer is die de betekenis bepaalt. Je schrijft een boek en weet niet waarheen het deze lezer zal voeren en welke behoeften, verlangens en dromen hij of zij ermee verbindt.

Dit boek was ook in India erg succesvol en werd in verschillende Indiase talen vertaald. In Israël zijn er leraren die het verbinden met het lot van de joden in de tijd van de Holocaust, hoewel dat absoluut niet mijn bedoeling was.

Er zijn boeken waaruit jonge mensen lering trekken voor de rest van hun leven. Ik weet niet of zulke boeken ook met dat doel zijn geschreven, maar mogelijk is het wel, misschien onbewust. Als het gaat om een goed en spannend verhaal geven ze de jonge lezers in elk geval iets mee voor hun hele leven. Bijvoorbeeld een bijzondere relatie met dieren.

Als kind waren er twee boeken die ik met heel veel plezier las. Eén daarvan was Keizer Witlap de Eerste [oorspronkelijk: Ciondolino] van de Italiaanse schrijver Luigi Bertelli [1858-1920]. Een jongen die geen huiswerk wil maken kijkt naar de mieren die voor hem op de grond kruipen en zegt tegen zichzelf: »Ik wou dat ik een mier was, dan kon ik de hele dag wandelen ...« En opeens verandert hij in een mier. De vertelling is gebaseerd op het verhaal van Napoleon Bonaparte. Ook Ciondolino wordt uiteindelijk commandant in het grote mierenleger, en ook zijn einde ... Maar goed, misschien bestaat dit boek nog en kunnen jullie het zelf lezen. In elk geval doe ik sinds die tijd moeite om nooit kleine dieren pijn te doen, zelfs niet de allerkleinste [behalve muggen, en tijdens de oorlog aarzelde ik ook niet om vlooien en luizen om het leven te brengen].

Het tweede boek dat ik steeds weer las, was bedoeld voor volwassenen. Het heet »Bambi« en werd geschreven door de Oostenrijkse auteur Felix Salten [1869-1945]. En ik bedoel het oorspronkelijke boek, het hele werk, en niet de bewerkte versie van Walt Disney. Ik deed mijn moeder het plezier om het te gaan lezen, en weer kon ik me niet losrukken. Het werd een van mijn lievelingsboeken. Ik heb het vele malen gelezen en geleidelijk aan begon ik te geloven dat het ging over mijn eigen, hoogstpersoonlijke lot. De grote jacht werd voor mij de oorlog, want wat om ons heen plaatsvond, noemt men tegenwoordig de Holocaust of de Shoah.

Mijn moeder en ik waren net als Bambi en zijn moeder. Toen we de door jagers omsingelde open plek overstaken, werd mijn moeder gedood, net als Bambi's moeder. Ook ik kwam bij een tante terecht, maar Bambi werd niet door zijn tante in zijn eentje [slechts met zijn kleine broertje erbij] aan het einde van de oorlog naar Palestina gestuurd. En er zijn nog meer verschillen. Bambi had bijvoorbeeld een vader die hem vond en tijdens alle rampspoed aan zijn zijde stond. Zo'n vader heb ik niet gevonden.

Tot op de dag van vandaag haat ik jagers die voor hun plezier dieren doden. Ik verafschuw de kastelen van de adel, waarvan de muren zijn versierd met de prachtige geweien van hun slachtoffers of met de huiden van leeuwen of tijgers met verschrikkelijke glazen ogen. Tegenwoordig koester ik vooral een

diepe minachting voor de moderne jagers en hun fijne 21e-eeuwse wapens met telescoopvizieren. Ik ben daarentegen erg gesteld op de »jagers« die zich bewapenen met geavanceerde camera's met telescopen, en ons de wonderbaarlijke wereld van de natuur laten zien, zonder haar kwaad te doen. In een lang vervlogen tijd waren wij daadwerkelijk jagers. We joegen op vlees om onze families en stamgenoten te voeden. Deze jagers leven kennelijk tot op de dag van vandaag in ons voort, hoewel er in onze vriesvakken vlees uit de supermarkt ligt – ook vlees van dieren die speciaal zijn gefokt om te worden geslacht. Ooit zullen we misschien vlees kunnen produceren zonder dat er levende wezens gedood hoeven te worden. Vooral omwille van de walvissen zou ik dat geweldig vinden, deze reusachtige dieren die hun liederen midden in de oceaan zingen om met hun soortgenoten in contact te komen.

Jonge mensen in Europa hebben boeken nodig die het hart raken, die spannend, interessant, intelligent en niet didactisch zijn.

Deel van de lezing »Boeken als kinderlijke levensmiddelen« die ik tijdens het festival heb gehouden.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

MARIA PAPAYANNI EEN ZANDKORREL IN EUROPA

In mijn kleine land heb ik een zeer nietig dorpje ontdekt dat op geen landkaart te vinden is. Ik kom er vaak, om naar de Libische Zee te kijken, en omhoog naar het Asterousia-gebergte dat tot aan de sterren reikt. Op deze plek leven adelaars die uitsluitend het merg van hun slachtoffers eten, dat ze zorgvuldig uit de botten zuigen. Het is een klein plaatsje, waar geen straat doorheen loopt die je ergens anders heen zou kunnen leiden. De mensen halen alles wat ze nodig hebben uit hun tuinen, ze gebruiken hun dieren en nemen ook de fijnere dingen van het leven: zout uit de rotsen aan zee en honing, een geschenk van de bijen die gretig de tijm oogsten die zo rijkelijk groeit in deze streek. De mensen hier hebben nooit gereisd, maar over elke steen in hun dorp kennen ze verhalen. Alsof hun ogen niets vergeten, alsof ze nooit moe worden en meer dingen kunnen horen en zien dan anderen.

Ik ben altijd weer onder de indruk van hun waardigheid tegenover armoede en pijn, en van hun levensvreugde. Ook is er de passie in hun liederen en dansen. Het enige wat ik niet begrijp, is waarom reizen ze niet interesseert. Voor hen speelt alles zich hier af. Dit kleine plaatsje is een zandkorrel in het grote Europa. En ook hier wonen jonge Europeanen die elke dag kilometers afleggen om naar school te gaan.

Aan de andere kant groeien er bij mij thuis in Athene twee jonge mensen op die ervan dromen om te studeren en over de wereld te reizen. Ze gaan naar school, naar het theater, naar musea, concerten en cafés. Zij en hun vrienden zijn ook Europeanen, met dezelfde rechten, hoop ik, als de kinderen en jongeren in dat afgelegen dorp op Kreta, en dat geldt ook voor de jeugd die in de andere grote steden van Europa opgroeit. Het zijn allemaal kinderen. Kleine onderdelen van een grote familie. Ze moeten leren om één wereld te delen en voor elkaar te zorgen.

Al deze jongeren ontmoeten elkaar en dartelen in het rond in het internetparadijs. Een gelukkige tijd van informatie-overvloed, waarin de computer alles is. Spel, informatie, kennis. Maar het is niet iets wat in zichzelf besloten ligt met een begin, een midden en een einde, zoals een boek, een toneelvoorstelling of een film. Hoe moet je met kinderen en jongeren praten die pijlsnel over het oppervlak van de zee surfen?

Hoe moet je de draad van Ariadne oppakken, hoe moet je de onrechtvaardigheden bezweren die hen in het labyrint van de Minotaurus omsingelen? Want in onze tijd zien, en leren, de kinderen [ongeacht waar ze opgroeien] heel snel dat de wereld is doordrongen van eindeloze oorlogen, zinloos geweld, sociale onrechtvaardigheid, en ook dat aan het einde niet altijd de goede mensen overwinnen. En zie daar, in de maalstroom van het

dagelijkse leven, kan het rijk van »er was eens« een andere vorm aannemen, maar toch onwankelbaar standhouden, als de windmolens van Don Quichot. Is dat misschien onze reactie op de moderne barbarij? Is het misschien onze behoefte om ons leven gewoon zo te leven als de bewoners van een oud dorpje, die naar de aarde luisteren en de bewegingen aan de hemel observeren? Is het misschien onze behoefte om nieuwe sprookjes te dromen? Waren het niet sowieso de mythen die in verschillende perioden van de geschiedenis probeerden om het onverklaarbare te verklaren? Is onze tijd misschien precies op dit punt aangeland? Op het punt waarop we een moderne mythe nodig hebben die ons leert naar elkaar te luisteren, en naar de aarde te luisteren, voordat we haar onherroepelijk vernietigen en daarna het merg eruit zuigen, zoals de adelaar op Kreta?

Ik hou van sprookjes, en als ik er iets van heb geleerd, is het dat aan het einde diegene wint die het tegen alle elementen opneemt, degene die het duistere woud doorkruist, blijft staan en luistert naar wat de draak, de sinaasappelboom of het gerimpelde oudje te zeggen hebben. Wie haast heeft, hoort nooit de magische goede raad. Is nu misschien de tijd gekomen om naar elkaar te luisteren?

Toen mijn zoon nog klein was moesten we een keer rennen om op tijd op school te komen voordat de bel ging. Opeens bleef mijn zoon staan. »Ik heb iets in de bomen gehoord. Er roept een hagedis om hulp. Hij is heel bang.« Ik keek hem kwaad aan. Weer zo'n smoes om maar niet naar school te hoeven. Toen begon hij te huilen. Ik draaide me om en zag een vermoeide boom, midden in een grote stad. Maar het kind zei koppig: »Luister dan toch«. En opeens voelde ik me zo arm! Het is voor mij zo moeilijk om in het tempo van het dagelijkse leven de roep van een wanhopige hagedis te horen. Wat was mijn zoon rijk dat hij het hulpgeroep kon horen, dat hij de realiteit kon veranderen om te overleven. Wat zijn kinderen van over de hele wereld toch rijk, voordat men hun fantasie beknot.

Wat voor boeken hebben de kinderen van Europa nodig? Sprookjes, veel sprookjes, om het kwaad te bezweren. En dan losse woorden uit boeken waar ik als kind van hield, en die nu als goede wensen bij me opkomen. Het is zoals die uitspraak van de grote Griekse schrijver Nikos Kazantzakis: »Ga zover als je kunt, of nog beter: zover als je niet kunt«. En het vers van Nikos Kavvadias, een van mijn lievelingsdichters: »Dans op de haaienvin of heb medelijden met iedereen die niet droomt«.

En vooral, hoog boven in de mast van het stevige schip dat door heel Europa zal varen, bevindt zich een blinde sprookjesverteller die zegt: »van veel mensen zag hij de steden en hij leerde hun aard kennen, maar ook moest hij veel lijden op zee, terwijl hij het vege lijf probeerde te redden, en de thuiskomst van zijn mannen. Maar toch kon hij zijn mannen zo niet redden,

hoezeer hij het ook wilde; want door hun eigen roekeloosheid gingen ze ten onder, de dwazen, die runderen aten van de zoon van de hoge, Helios. Maar die ontnam hen de dag van de thuiskomst«. [fragment van het begin van de Odyssee]

Leer dus de hele wereld kennen, word door ervaring wijs. Iedereen moet zijn eigen fouten maken. Begin. Vlieg. Zoek naar het merg.

En als je het boek vindt dat werkelijk veel voor je betekent, en dat je verslindt, dan zul je merken dat als je een beetje op je tenen gaat staan, je de sterren kunt aanraken.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

MARIA PARR KINDEREN HEBBEN VERHALEN NODIG

Wat voor literatuur heeft een kind nodig? Laat ik het maar gewoon rechtstreeks vragen: heeft een kind wel echt literatuur nodig? Ik heb vaak lopen piekeren over deze vraag, want het gaat tenslotte om datgene waarmee ik mij bezig houd in mijn leven. En hoe je het ook wendt of keert, ik geloof niet dat een kind werkelijk literatuur nodig heeft. Een kind heeft liefde nodig, en veiligheid, lucht, eten, taal en vrienden. Een kind kan uitgroeien tot een geweldig mens zonder dat hij of zij ooit één pagina fictie heeft gelezen. Maar er is iets anders wat een kind wel nodig heeft, iets wat erop lijkt: kinderen hebben verhalen nodig. Verhalen over wie ze zijn en over de wereld om hen heen, verhalen waarin ze kunnen spelen, verhalen om in te dromen en verhalen waarin ze kunnen groeien. De lucht rond een kind zou zwaar van de verhalen moeten zijn. Verhalen die de volwassenen vertellen, verhalen die andere kinderen vertellen, verhalen die de kinderen zelf verzinnen, verhalen die je in de film ziet of, en hier komt het: verhalen die je in een boek leest. Ik verzin verhalen, en het liefst vertel ik ze, maar op die manier kan ik niet echt veel kinderen bereiken. Wat is het dan mooi dat ik mijn verhalen in een boek kan opschrijven! En wat is het toch mooi dat alle schrijvers hun verhalen kunnen opschrijven, zodat kinderen die ze nooit persoonlijk zullen leren kennen, ze toch kunnen horen en er op hun eigen manier in kunnen duiken.

Ronja de roversdochter

Ik geloof dat dit boek mij heeft gevormd. Op zijn minst heeft het mijn dromen gevormd. Ik wilde net zo zijn als Ronja. Even stoer, koppig en lief. Als je je voorstelt dat je twaalf rovers om je heen hebt die je nooit genoeg aandacht kunnen geven, als je je voorstelt dat jij de koningin bent van een enorm groot bos, en als je je voorstelt dat je Birk leert kennen ... En later heb ik bovendien gemerkt hoe belangrijk het is dat Ronja een meisje was. Als ze een jongen was geweest, had ik ook zo willen zijn, maar doordat ze een meisje was, en dan juist zo eentje, daardoor werden alle grenzen opgeheven van wat mogelijk en normaal was. Bedankt, Ronja!

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

IVA PROCHÁZKOVÁ DROMEN KUNNEN GRENZEN OVERSCHRIJDEN

Ik zou alle kinderen, jongeren, maar ook volwassenen in Europa het boek *The Wall* [De Muur] van Peter Sís willen aanbevelen om te lezen, te ervaren en over na te denken. Dit kleine werk vertelt, meer met beelden dan met woorden, een groot deel van onze geschiedenis. Ik zeg onze omdat ik net als Peter Sís achter de Muur ben opgegroeid. Of zoals indertijd werd gezegd: achter het IJzeren Gordijn. Enerzijds was dat potdicht en bomvrij, maar anderzijds kon je er tamelijk veel doorheen horen en zien, maar geen exacte vormen, eenduidige informatie of heldere geluiden. Nee, wat wij waarnamen, waren eerder afdrukken en echo's, kleine scherven, onvolledige en vervormde bouwstenen van het leven »aan de andere kant«.

»Wij wisten niets over het westen, maar we hebben ons alles voorgesteld«, vertelt Peter Sís, »en dan veel mooier dan het in werkelijkheid was«.

Hij herinnert zich kleine, maar zeer belangrijke details van ons toenmalige dagelijkse leven, zoals de kleding van de tieners. Wat je in de gewone winkels kon kopen, was ondraagbaar, je moest het veranderen. Het décolleté moest dieper, de kleur moest anders, de rok moest korter, de broekspijpen breder. Als een meisje er niet belachelijk wilde uitzien, moest ze met veel fantasie en geduld [en meestal met hulp van haar oma] haar eigen jurken en jassen naaien, truien breien, en bh's uit de wereld van achter het gordijn laten sturen. En jongens plakten hogere hakken onder hun schoenen en knutselden zonnebrillen en sieraden voor mannen. Thuis veranderden ze hun akoestische gitaren in elektrische, speelden daarmee muziek van The Beatles en The Stones, en zongen ergens op de binnenplaats of in een garage teksten die ze verkeerd hadden verstaan. En vaak werden ze daarom aangegeven en door de Stasi verhoord als »verspreiders van kapitalistische propaganda«.

Het leven onder het totalitaire regime was niet kleurrijk, en ook de tekeningen in het boek zijn meestal grijs-rood of zwart-wit. Ze brengen verlangen en angst over, twee van de emoties die in die tijd het meest gangbaar waren. Een jongere achter de Muur droomde veel, want in wakkere toestand was de wereld lelijk, klein en gevaarlijk. Maar onze dromen waren ook gevaarlijk, omdat ze zorgden dat de realiteit ons nog vreemder en akeliger voorkwam. De altijd aanwezige droom van ons allemaal heette vrijheid, maar hoe zag die vrijheid eruit? Voor de één was het Coca-Cola, spijkerbroeken en woeste rockconcerten, een ander verbond vrijheid met reizen en weer een ander met de mogelijkheid om vrijuit te spreken, te lezen, naar eigen keuze te studeren, te denken en te geloven.

The Wall is een onderhoudend, creatief en geestig boek over serieuze, treurige en in veel opzicht zelfs tragische dingen. Een boek dat de jonge Europeanen van nu laat zien hoe het was voordat zij ter wereld kwamen, en hoe het achter vele muren van onze wereld nog altijd is.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

JANNE TELLER VOOR HET GOEDE IN ONS

Over de boeken die ik heb uitgezocht wil ik niet te veel zeggen. Boeken kun je beter lezen in plaats van erover te praten. Wat ze kunnen, wat ze het lezen waard maakt, is juist het feit dat ze door middel van het schrift iets overdragen [en daarmee door het voorstellingsvermogen van de lezer], iets wat niet op een andere manier kan worden overgedragen.

Ik heb mij veroorloofd om niet één, maar twee boeken uit te kiezen, die naar mijn mening bij elkaar horen, hoewel ze op het eerste gezicht totaal verschillend zijn. Het eerste is een prentenboek van Mischa Damjan, *De muis die in het goede geloofde*, omdat ik denk dat het ertoe kan bijdragen dat wij mensen worden die het waard zijn om überhaupt te bestaan.

Het boek gaat over een muisje dat zijn moeder niet gelooft als ze zegt dat hij moet uitkijken voor de kat. Want het muisje wil de kat toch geen kwaad doen, dus waarom zou de kat hem dan wel kwaad willen doen? In plaats dat hij ervandoor gaat als de kat er aankomt, vertelt hij hem verhalen. Het lukt het muisje niet om de kat te veranderen. Maar het leven van de bloemen, vogels en andere dieren wordt een beetje mooier en een beetje lichter als het muisje zijn verhalen vertelt. En het stinkdier, dat vanuit zijn schuilplaats meeluistert, wordt zo blij van de verhalen dat hij helemaal vergeet om te stinken.

Ik kreeg dit boek als achttienjarige van mijn toenmalige vriend, en hoewel het in de eerste plaats voor kleine kinderen is, liet het verhaal een blijvende indruk bij me achter. Steeds als ik de moed dreig te verliezen, en het geloof dat het de moeite waard is om je in te zetten voor de een of andere zaak, denk ik aan dit boek. Dit verhaal zegt tegen ons dat het de moeite waard is om iets goeds te doen!

Ja, misschien kan niet ieder van ons afzonderlijk de wereld verbeteren zoals we zouden willen. Maar als we het onophoudelijk blijven proberen, zullen we haar zeker verbeteren, zelfs als dat op gebieden gebeurt waar we helemaal niet aan gedacht hebben, of als we het zelf misschien niet eens merken.

Het tweede boek, *Geschiedenis van de westerse filosofie* van Bertrand Russell, beschrijft de oorsprong van de filosofie en haar wisselwerking met de parallel verlopende culturele, sociale en politiek-historische ontwikkelingen. Het is eigenlijk een boek voor volwassenen. Maar ondanks de veelomvattende stof is het zeer toegankelijk en ik geloof dat jongeren van vandaag graag zo'n boek willen lezen om een basis voor het begrip te krijgen en om te leren hoe je je kunt gedragen, zowel in de reële wereld als in de gedachtewereld. *Geschiedenis van de westerse filosofie* begint precies waar de moderne scholen zich terug lijken te trekken, met veel kennis en inzicht,

met grote verbanden en doordachte analyses vanuit een breed historisch perspectief. Hoewel het boek al in 1945 verscheen, heb ik nooit iets beters gevonden. Ik las het boek overigens in hetzelfde jaar als ik Mischa Damjan las, toen ik achttien was. En mijn wereldbeeld veranderde op slag!

Voor de jonge Europeanen van nu is dit boek zo belangrijk omdat het hen zegt op welk niveau wij als burgers van Europa staan, maar ook als Europese burgers in de wereld. Het biedt een unieke toegang tot onze geschiedenis, religie, ons cultuur- en gedachtegoed en de ontwikkeling van al deze fenomenen. Ook het samenspel met [en de afhankelijkheid van] de rest van de wereld komen aan bod. En niet in de laatste plaats laat dit boek ons zien hoe de wetenschappelijke en filosofische ontwikkeling voortbouwt op de geschiedenis in brede zin, en dat het zogenoemde «Europese culturele erfgoed» zonder het denken uit de niet-Europese beschavingen niet zou bestaan. Ook wordt aangetoond hoe sterk alle religies, vooral de drie monotheïstische, met elkaar verweven zijn.

Zonder dat het Russells doel was, laat dit boek ons ook zien hoe belachelijk nationalisme, vreemdelingenhaat en fascisme zijn, omdat alles wat wij zijn, afhangt van wat de anderen zijn.

Maar het laat ons ook zien dat we er niet van uit kunnen gaan dat een verstandige gedachte, die iemand heeft gedacht en die bekend is, meteen in daden zou worden omgezet. Na de vroege Atheense democratie, en na veel tegenslagen, moesten er enige millennia verstrijken voordat Europa daadwerkelijk koos voor de democratie als regeringsvorm. Misschien zal menige lezer bij de gedachte aan het recht op vrijheid van het individu wat meer gaan nadenken over de enorme opleving van mensenhandel en nieuwe vormen van slavernij in de afgelopen jaren?

Terwijl Russells Geschiedenis van de westerse filosofie de lezer laat zien welke grote invloed het individu kan hebben op zijn tijdgenoten [en daarmee ook op latere generaties], begrijpen wij waarom het van doorslaggevend belang is dat ieder van ons, in alle bestaande en toekomstige generaties, besluit om een 'muis die in het goede geloofd' te zijn!

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

ROBERT PAUL WESTON DE ACTUALITEIT VAN DE KLASSIEKER »MOMO« VAN MICHAEL ENDE

Ik ben er vrij zeker van dat iedereen in Duitsland, en vermoedelijk ook in andere Europese landen, Michael Ende kent. In Canada, waar ik ben opgegroeid, is dat niet het geval. Bij mijn bezoeken aan talrijke scholen in de verschillende regio's van mijn land moet ik steeds weer constateren dat maar weinig kinderen en jongeren ooit gehoord hebben van de boeken van Michael Ende. Ik hoop zeer dat dat onder Europese kinderen anders is. Ende overleed in 1995. Ik vind dat hij niet vergeten mag worden, hij moet voor altijd in ons bewustzijn gegrift staan.

De bekendste roman van Ende, Het oneindige verhaal, ontstond in 1979. Maar naar mijn mening is Momo en de tijdspaarders zijn mooiste boek. Het gaat over een meisje dat tegen de geheimzinnige grijze mannen vecht die in hun onverzadigbare begeerte naar tijd ernaar streven om de bankrekeningen van hun Tijd-Spaar-Kas te vullen.

Inderdaad, een Tijd-Spaar-Kas. Dat is precies hoe het klinkt: een doorrookt, dubieus instituut waar je niet je geld maar je tijd naartoe brengt. Hoe je dat doet? Simpel, je moet haast hebben, korte wegen nemen en afzien van vrije tijd, ten gunste van ziellose, gewetenloze productiviteit.

Wat ik het mooiste vond aan dit boek [naast de prachtige stijl waarin het is geschreven, de sympathieke personages, de fantastische avonturen en de kleurrijke omgeving], is de doordachte compositie. Ende biedt veel meer uitweidingen en thematische zijpaden dan de meeste andere kinderboeken van onze tijd. Tegelijk verwijst hij altijd weer [kritisch] naar economische theorieën, en dan zowel het marxistische socialisme als het kapitalisme en de vrije markt. Hij heeft bijzonder veel aandacht voor het absurde idee van de grenzeloze groei, rente op rente en het feit dat tijd in toenemende mate als product wordt gezien. Dit zijn allemaal fenomenen die tegenwoordig weer uiterst actueel zijn. Zoals ik het beschrijf, klinkt Momo natuurlijk als een kurkdroge verhandeling over economische vraagstukken. Maar geloof me, dat is absoluut niet het geval. Inderdaad zitten deze theoretische overwegingen zeker in het boek [als zeer goed uitgewerkte, complexe gedachten], maar ze zijn verpakt in een betoverend, fascinerend verhaal van een auteur met een enorm talent. En het is een geniaal voorbeeld van wat Philip Pullman zei in zijn beroemde speech toen hij de Carnegie Medal kreeg: »Er zijn onderwerpen die te groot zijn voor de volwassenenliteratuur. Die kun je alleen adequaat behandelen in een kinderboek«.

Ook is het belangrijk dat Michael Ende Momo weliswaar 40 jaar geleden schreef, maar dat het boek in de loop der jaren steeds relevanter is

geworden. Als ik om me heen kijk in deze altijd woelige, koortsachtige moderne tijd, met instant messaging en constante onlineverbindingen, dan denk ik dat lang niet genoeg mensen deze grandioze roman hebben gelezen. De boeddhistische filosofen Linda Goodhew en David Loy wezen daar terecht op in hun artikel over dit onderwerp: »Een van de meest fascinerende aspecten van Momo is dat het in 1973 verscheen. Sindsdien is de nachtmerrie die erin wordt afgeschilderd onze werkelijkheid geworden«.

[Uit het Duits vertaald door Michiel Nijenhuis]

FLOORTJE ZWIGTMAN NEEM ZE SERIEUS!

Ik groeide als lezer op in een tijd dat kinderboeken een missie hadden. En die missie was het aankaarten van maatschappelijke problemen. De hoofdpersonen werden een donker bos vol problemen ingejaagd: kindermishandeling, drugsgebruik, incest, doodseskaders in Zuid-Amerika. Het was er Boos, daar in dat land waar de boekenkinderen woonden, maar ook erg opwindend. Dit was het Echte Leven, wat je hier beschreven werd, en je voelde je als kind serieus genomen.

Tot je ontdekte dat veel verhalen in het Echte Leven buiten boeken anders afliepen. Want hoe diep de hoofdpersonen in deze realistische jeugdromans ook zonken, altijd was er Redding op de laatste pagina's. Afhankelijk van het vroegere beroep van de schrijver, dook er altijd wel een leerkracht, maatschappelijk werker, psycholoog of anderszins sympathieke volwassene op die alles binnen één hoofdstuk ten goede wist te keren. Of anders wist de hoofdpersoon zichzelf wel binnen hetzelfde aantal pagina's op te werken van Lijdend Voorwerp tot Held. Want ook jeugdboeken, zo is me eens door een recensente voorgehouden, moeten de lezer Hoop geven.

Nu is Hoop een groot goed en Hoop kan een hoop teleurstellingen weerstaan, maar als dertien-, veertienjarige lezer begon me toch de discrepantie op te vallen tussen mijn eigen leven en dat van mijn boekenhelden. Want ja, ik was ook een sympathieke puber en ja, ik had ook problemen, maar waar bleven de competente volwassenen die mijn leven weer op de rails zetten? Het beste waar ze mee aan konden komen was een Kringgesprek, waarna ze voldaan achterover leunden, in de warme zekerheid de wereld een betere plaats gemaakt te hebben. En mijn eigen voornemens om Dapper en Doortastend te zijn, leverden zelden het eind goed, al goed-resultaat op dat me in de boeken beloofd werd.

Ik begon langzaam maar zeker te geloven dat er op tegen me gelogen werd. En, erger nog, het akelige vermoeden drong zich op dat ik op deze bladzijden ook nog eens stiekem opgevoed werd ...

Wie zoet is, krijgt lekkers ... En voor de held ligt een happy end op de planken klaar. Blijkbaar was ik niet sympathiek genoeg om recht te hebben op de beloning die deze boekenhelden wel in ontvangst mochten nemen. Of was die gegarandeerd goede afloop misschien niet meer dan een wensdroom die weinig met de werkelijkheid te maken had?

In 1997, allang geen tiener meer, las ik Junk [Junkies] van Melvin Burgess en dat bleek voor mij, zowel in mijn hoedanigheid van lezer als die van schrijver, een bepalende ervaring te zijn. Hier was een verhaal met de vaart en directheid die een jong lezerspubliek zou boeien. En, belangrijker voor mij

als volwassen lezer: een verhaal met de rauwheid en psychologische diepte die mij vastgreep met het door de Nederlandse schrijfster Renate Dorrestein beschreven: »Hier jij, lees dit!« En tenslotte, het allerbelangrijkste, helden in wie ik kon geloven. Omdat ze geen helden waren.

Kort gezegd is Junk het verslag van de ondergang van twee drugsverslaafde jongeren in het Bristol van de vroege jaren '80. Tar is weggelopen vanwege een alcoholische vader met losse handjes, Gemma wil het grootse en meeslepende leven in. Allebei komen ze verkeerd terecht. Drugs, prostitutie, tienerzwangerschap ... Alle ingrediënten voor een standaard-tranentrekker zijn aanwezig. Maar Junk is anders. Omdat het jongeren toont zoals ze zijn. Als Gemma zich prostitueert om haar heroïneverslaving te bekostigen, volgt niet het verplichte berouw, want »O god, ik mag mijn lezertjes niet het slechte voorbeeld geven«. Nee, ze verkondigt monter:

»Het punt is dat ik mijn grenzen ken. Ik gebruik mijn verstand. Lily zegt dat ik altijd mijn hoofd erbij houd, al zit ik onder de dope. Helemaal waar. Ik zorg goed voor mezelf. Ik eet goed. Ik zorg ervoor dat mijn klanten een condoom gebruiken. Ik werk niet op straat. Ik werk via de massagesalon. Ik deel met niemand spuiten, behalve met Tar. Ik ben geen junkie. Ik kan stoppen wanneer ik wil. Dat doe ik soms ook, een week of zo, om mezelf te laten zien dat ik alles in de hand heb«.

Gemma trippelt opgewekt door haar leven en hoe je haar ook toe wilt schreeuwen: Doe het niet, laat dat, denk na ... ze lacht je in je gezicht uit. Er is geen morele les anders dan de onvermijdelijke conclusie, de realiteit dat het een keer fout zal lopen.

Gemma is geen sympathiek personage. Ze is eigenwijs en egoïstisch, zelfverzekerd blind, maakt continu de verkeerde keuzes en sleept anderen mee in haar ondergang. Ze is absoluut niet de heldin die volgens de regels van de jeugdroman een gelukkig einde verdient. En toch kun je niet anders dan van haar houden. Waar Melvin Burgess in is geslaagd, is personages te scheppen die meer schurk dan held zijn, maar die genoeg eigenschappen van beiden hebben om ons te kunnen laten begrijpen waarom ze zijn zoals ze zijn. Hij toont ons personages die jou als lezer dwingen volwassen te worden en het slechte in goede mensen te zien. En, misschien huiveringwekkender nog, het goede in slechte mensen.

Gemma en haar junkie-vrienden hebben meer met ons gemeen dan de gemiddelde boekenheld. Ze laten ons de mogelijkheden van elke mens zien: liefde en haat, heldendom en lafheid, goedheid en slechtheid. Geen onwrikbare karaktereigenschappen die te verdelen zijn over onmens Held of onmens Schurk, maar keuzes die we, bewust of onbewust, kunnen maken, afhankelijk van de omstandigheden en onze eigen menselijke wispelturigheid.

De helden die ik kende uit het gros van de jeugdboeken die ik als tiener gelezen had, hadden geen moeite met het maken van de juiste keuze. Ze werden daarheen geleid door de goede bedoelingen van de schrijver. De schurken gaven geen reden voor hun slechtheid. Die was hen opgelegd door de almacht van de schrijver die goddelijk almachtig als hij was, geen verklaring hoefde te geven voor de aard van zijn schepping.

Deze boeken hebben echter nauwelijks een link met de werkelijke strijd van jongeren, de keuzes tussen een aantrekkelijk goed en een aantrekkelijk kwaad, in een wereld waarin het zelfs voor volwassenen vaak moeilijk of soms zelfs onmogelijk is morele keuzes te maken.

De jongeren van Europa hebben recht op boeken die hun strijd en moeilijkheden erkennen, die hen serieus nemen door hen soms géén pasklare oplossingen te bieden, maar hen aan te zetten tot denken, tot een lange, misschien eindeloze reis naar geestelijke volwassenheid.

Onze missie is geen missionarissen meer te zijn.